

ד' צלך

¹ A song to the ascents. I raise my eyes upon the mountains; whence will come my help? ² My help is from HASHEM, Maker of heaven and earth. ³ He will not allow your foot to falter; your Guardian will not slumber. ⁴ Behold, he neither slumbers nor sleeps, the Guardian of Israel. ⁵ HASHEM is your Guardian, HASHEM is your protective Shade at your right hand. ⁶ By day the sun will not harm you, nor the moon by night. ⁷ HASHEM will protect you from every evil; he will guard your soul. ⁸ HASHEM will guard your departure and your arrival, from this time and forever.

(ה) 100 (ה) 2

הרי ממש "ה' שומרך, ה' צלך על יד ימינך" — אם אדם מראה אצבע נופל הצל עליו ומראה אצבע; אם אדם מראה יד נופל הצל על היד ומראה יד. כך מה שאדם "מראה" בעבודתו מעורר את ההשגחה והשמירה העליונה עליו; אם הוא "מראה" דבקות ובטחון — דבקה בו ההשגחה העליונה תמיד ושומרת אותו.

(ה) 100 (ה) 3

⁴ "אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר נושא עון ועובר על פשע' למי נושא עון למי שעובר על פשע" (ראש השנה יז.). יש לבאר מהו המוכן של המעביר על מידותיו? ומדוע הוא זוכה לגמול גדול שכזה שמעבירין לו על כל פשעיו? מר"ד הגרא"א דסלר זצ"ל הסביר את המאמר כמשל לאדם שתופס וממלא את הדרך, אבל אינו חוסם אותו לגמרי, כך הוא הדבר בענין המידות, "המעביר על מידותיו" אינו אדם מושלם שעקר מן השורש את מידותיו הרעות, אלא שצמצם והקטין את שליטתן עליו במידה כזו שאפשר לעבור על ידו. כגון: אדם שפגעו בו ולכן הכעס ממלא את לבו, במצב כזה אינו מסוגל להבין את מי שגרם לו לכעוס ולדנון לכף זכות. אך מי שגם בשעה שכועס הוא מצמצם את כעסו, ויש מקום לעבור לידו, כלומר יכול הוא בלבו להבין את השני ולמחול לו, זוהי מעלת "המעביר על מידותיו". ולכן בהנהגת מידה כנגד מידה גם השי"ת מצמצם את מידת המשפט שלו, ואע"פ שיש לאדם זה פשעים, השי"ת מיקל בדינו שלא להענישו בתומר הדין — מעביר על פשעיו. ובודאי שזה נמדד במדריגות שונות, באותה מידה שהוא מעביר על מידותיו גם הקב"ה מוחל לו על עונותיו.

מהאמור למדים אנו כי האדם בעצמו קובע באיזו אמת מידה ידונו אותו בשמים, יש ושני בני אדם עושים אותו מעשה, ודינם שונה זה מזה, כי האחד מעביר על מידותיו, ומתייחס בוותרנות וסלחנות למי שעשה לו רע, ולכן בהנהגת מידה כנגד מידה דנים את מעשיו הרעים בסלחנות ומתחשבים בנסיבות מקילות, ולמעשיו הטובים נותנים ערך רב יותר כפי הקשיים שעמד בהם, ואילו השני שלא היה וותרן דנים אותו יותר בחומרא ודורשים ממנו מעשים מושלמים. הנהגה זו עם האדם אינה עונש, אלא כך היא מידתו של השי"ת שמתנהג עם האדם כפי שהוא נוהג עם אחרים, השי"ת נוהג כך אפילו עם גדולי ישראל השלמים במידות טובות שאינם מעבירים על מידותיהם לשם שמים מפני שזו היא דרכם בעבודת ה'.

⁴ בעמדנו בימי הדין והרחמים כאשר אנו מבקשים דרכים לתיקון המעשים, ומחפשים עצות לזכות בדין, בר"ה, עלינו לדעת את גודל מעלת ביטול הגאוה והמעביר על מידותיו, כמו שכתב רבינו יונה (שע"ת, א, כז) "נתחייב בעל התשובה על הכניעה מפני שהוא חייב להסיר מנפשו המידות שגורמות לחטא... והגאוה מסבכת כמה עבירות... ומלכד כי הגאוה גורמת החטאים, המידה עצמה חטאת". א"כ ההכנעה היא דרך עיקרית לתיקון. "יעוד חייב בעל התשובה להכנע... וישג מזה שלא יכעס ולא יקפיד על חבריו, וגם לכל הדברים אשר ישמע אל יתן לבו ויעביר על מידותיו, ויזכה מזה להתכפר על עונותיו... מדה כנגד מדה, וזה פתח תקוה נכבד מאד" (שערי תשובה, שם, כח).

⁷ והקשה מרן הגר"י סלנטר זצ"ל (אור ישראל, סי' כח) "איך אמרה הבת קול לא מפני שזה גדול מזה? הלא המידה הזאת של מעביר על מידותיו בלבד" שבפשטות היתה רק לרבי עקיבא, ולרבי אליעזר היתה חסירה "תספיק להגדול מעלת רבי עקיבא על רבי אליעזר, כי ידוע כמה גדול כח המידה עד שאמרו חז"ל 'כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו', ותירץ כי ודאי היה רבי אליעזר מושלם במידות הטובות לרבי עקיבא ולא היה רגזן כלל, הרי הוא זה שהיה רגיל לומר "אל תהי נוח לכעוס" (אבות פ"ב, מט"ו), ולו היה סובר שצריך על פי התורה להעביר על מידותיו, בודאי היה עושה כן, אלא שהיתה זו מחלוקת בדרכי עבודת ה', ואלו ואלו דברי אלוקים חיים, כי רבי אליעזר היה מתלמידי בית שמאי, ורבי עקיבא מתלמידי בית הלל וכל אחד התנהג על פי שיטת רבותיו בעבודת ה'.

המקור ליסוד הזה הוא מהגמ' (תענית כה:): "מעשה ברבי אליעזר" שהיה גדול הדור "שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות" זו הדרגה הקיצונית ביותר של התפילות בתעניות על הגשמים בהתגברות הכזורת (שם, טו.): "ולא נענה, ירד ר"ע אחריי ואמר אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, אבינו מלכנו למענך רחם עלינו וירדו גשמים. הווי מרנני רבנן" איך יתכן שהשי"ת הוריד גשם לאחר תפילתו הקצרה של רבי עקיבא, ולא לאחר תפילתו הארוכה של רבי אליעזר, והרי רבי אליעזר היה רבו של רבי עקיבא, ולכאורה מן המעשה הזה מוכח שהתלמיד רבי עקיבא היה גדול יותר מהרב רבי אליעזר "יצתה בת קול ואמרה: לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מידותיו וזה אינו מעביר על מידותיו".

כל אחד היה מתנהג לפי שיטתו כאשר נראה לו על פי התורה, דהיינו רבי אליעזר כשמאי "להתנהג כמידת הקפדנות לכבוד התורה, ועל כן לא היה מעביר על מידותיו, ורבי עקיבא כהלל שצריך להתנהג במידת הענוה ועל כן היה מעביר על מידותיו" (אור ישראל, שם). אך היות והקב"ה מתנהג עם בריותיו מידה כנגד מידה, לכן כאשר רבי אליעזר התפלל שירדו גשמים לא נענה, כי הדור לא היה ראוי לכך על פי הדין, ועם רבי אליעזר התנהג השי"ת במידת הדין כפי שיטתו בעבודת ה' שלא להעביר על מידותיו, אבל כאשר התפלל רבי עקיבא ששיטתו היתה להעביר על מידותיו, דהיינו שהתנהג במידת הרחמים, גם הקב"ה התנהג במידת הרחמים והעביר על מידת הדין והוריד גשם לדור שלא היה ראוי לכך בדין.

נמצא, שהנהגת ה' מידה כנגד מידה אינה עונש, לכן גם לצדיק גמור כרבי אליעזר שלא העביר על מידותיו כי זן היתה שיטתו בעבודת ה' [ולא בגלל פגם במידת הטובות שלו], גם השי"ת אינו מעביר על הנהגת הדין.

עלינו לדנונו לזכות [באופנים שיש חיוב מדינא או מצוה לפנים משורת הדין כל עוד אין הנידון ברשע] שיוגג היה מחוסר ידיעה, או שלא שם לב למה שעשה וכדומה (ועיין "שמירת הלשון", שער התבונה, פ"ד).

יתירה מזו, לא מספיק שאנו נאמר בפינו ונחשוב במוחנינו שעושה העוול היה שוגג, אלא גם בהרגשת הלב הפנימית צריך לחוש ולהעריך את השני באותה אמת מידה של כף זכות. עלינו לדחות את מבט השנאה הטבעי שנוצר בלב כלפי מי שעשה לנו עוול ולפחות לצמצם את השנאה, ובמקומה להביט על החוטא במבט של אהבה מתוך תחושה שהיה שוגג ולא רצה להרע לנו, או שלא היה מודע לחומרת המעשה.

נמצא, שהדן את חבירו לכף זכות כתוככי לבו מתוך הגברת האהבה וצמצום השנאה ושאר מידות רעות, בזה הוא הופך את טבעו ומידותיו מרע לטוב, ומתעלה במעלות המידות והקדושה וקונה אותן לקנין בנפשו, וממילא מקטין הוא את כח הטומאה שבנפשו. לכן אף כאשר הוא חוטא פחותה הטומאה שעונותיו מייצרים, הן באופן טבעי מפני שכאשר הוא נכשל בעוון מידות רעות כגון: בכעס, כעסו מרוסן וחלש, והן באופן סגולי שנפש זכה וקדושה מייצרת טומאה קלושה יותר, ולכן גם בשמים דנים אותו לזכות כי באמת מציאות הטומאה שיצר היא פחותה.

וביאר ה"חפץ חיים" (שם) שיש להשי"ת שתי הנהגות שונות, האחת שמתנהג עם האדם במידה הדין, ובהנהגה הזו בודקים כל מעשה מצוה אם נעשתה בשלימות בכל פרטי דקדוק הדין ובאהבה ויראה ובשמחה של מצוה, כמו שכתב המסילת ישרים (פט"ז) "כשם שאין עולה על גבי המזבח של מטה אלא סולת זקיה מנופה בשלש עשרה נפה, שכבר טהורה לגמרי מכל סיג, כך אי אפשר לעלות על רצון מוכחו העליון, ... אלא המוכרח שבמעשים, הטהור מכל מיני סיג". וכן בודקים כל תשובה על חטא אם היתה תשובה שלימה, ולפי חשבון כזה יהיה נחשב בשמים לרשע. והנהגה השניה היא במידת החסד והרחמים, ולפי הנהגה זו "צוייר שאפילו אם לפי חשבון פעולותיו - עונותיו מרובין מזכויותיו, אם הקב"ה יתנהג עמו ברחמים גמורים... ימצא כמה מהעונות שנוכל לתלות עליהן שעשה אותן בשגגה או בסיבה אחרת, וממילא אם ינטלו אותן העונות מן הכף יתרבו הזכויות על העונות ויקרא עליו שם צדיק", וכן תתקבל תשובתו "אפילו שלא היתה תשובה שלימה כראוי". וזהו ה"שוחד" שהשי"ת מטה את הדין לצד הזכות.

באיוו משתי הנהגות מתנהג השי"ת עם האדם; דבר זה תלוי באדם עצמו, כי "אם דרכו היה בימי חייו שלא לוותר לזולתו כלום משלו ושלא לרחם עליהם, הוא מגביר למעלה בזה את מידת הדין" ו"אם דרכו להתנהג עם אנשים במידת החסד והרחמים - שהוא מעביר על מידותיו ואינו מקפיד על מי שעשה לו עול בכל הקפידא - הוא מעורר כנגדו למעלה את מידת הרחמים... וזוכה גם כן שיתנהג עמו השי"ת במידה הזו כשעה שהוא צריך לרחמים". וזוהי כונת חז"ל שהקב"ה לוקח שוחד מן הרשעים בעולם הזה תשובה ומעשים טובים, דהיינו מאנשים כאלו שעל פי מידת הדין הם נחשבים לרשעים, אך אם הם מתגברים על יצרם ועושים מעשים טובים, כלומר מצוות חסד וצדקה (כי זהו המוכן הפשוט של "מעשים טובים"), או הקב"ה מתנהג עמם מידה כנגד מידה, ומגביר את מידת החסד שלו ביחסו אליהם ודן אותם ברחמים, ומקבל מהם גם תשובה שאינה שלימה (תשובה של "רשעים", כי אם שבים בתשובה שלימה אין זה "שוחד מן הרשעים"), ומעשי מצוות שאינן מושלמות ואף את העבירות שלהם דן לכף זכות ומתחשב יותר בנסיבות מקילות, ועל ידי כן הם נחשבים לצדיקים וזוכים בדין.

8

"והלל היה סבור כי לעולם צריך אדם להתנהג במידת הענוה, וכל אחד החזיק ברעתו והתנהג ע"פ שיטתו" (אור ישראל, שם). היתה זו מחלוקת טהורה לשם שמים בלבד מתחילה ועד סוף, בלי שום שמץ תערוכת של מידות מגוננות, שהרי לא מצאו חז"ל דוגמא טובה יותר למחלוקת שהיא לשם שמים אלא מחלוקת הלל ושמאי (אבות, פ"ה מ"ב). "ובודאי מקבל שמאי שכר בעד קפדנותו, כמון שהלל מקבל שכר בעד מידת ענותנותו... אחרי כי שניהם היו עושיין רצונו של מקום על פי התורה".

10

בדרך זו יוכן ג"כ איך הדין לכף זכות דנים אותו בשמים לכף זכות, והרי החטא הוא מציאות של טומאה, ואם החטא אכן נעשה איך אפשר לשנות את המציאות ע"י שדנים לכף זכות?

כדי ליישב את הדבר עלינו לבאר את מהות מצות הדין לכף זכות, עלינו לדון לכף זכות לא רק מחוסר ידיעה כאשר חסרים לנו נתונים על העובדות, ואנו איננו יודעים בוודאות מי עשה את העוול אלא שאנו חושדים במישהו, ואז עלינו לדנונו לכף זכות שלא הוא עשה זאת, אלא אפילו כאשר ברור לנו שפלוני עשה עוולה

13

15 Ahavas Chesed - Chesed Chaim

A Of course, every person would like God to treat him with the middoth of kindness and compassion. Yet these divine attributes themselves are so exercised that they accord with the principles of justice. In so far as man's conduct in this world exemplifies these characteristics, so does he attract the corresponding attributes towards himself from the Heavenly sources. If, in his dealings with others, he is accustomed to act according to these middoth, he calls forth the Divine attributes of mercy, and then God has compassion on the world for his sake. Of necessity, man's soul is fed by the fruits of his conduct. Hence he deserves that God extend the same consideration to him when he stands in need of compassion. As Chazal have declared (Shabbath 151b): "Everyone who has compassion on his fellow creatures is himself granted compassion by Heaven."

B So the holy Zohar expressed it (Sidrah Emor): "The act below stimulates a corresponding activity above. If a man performs a worthy act on earth, he awakens the corresponding power above. Thus, if a man does kindness on earth, he awakens chesed above, and it rests on that day which is crowned therewith through him. Similarly, if he performs a deed of mercy, he crowns that day with mercy, and it becomes his protector in the hour of need... giving him measure for measure. Happy is the man who exhibits the proper conduct below, since all depends on his act to awaken the corresponding activity above."